

אנתולוגיה "יהדות בעידן חילוני"

מוריס שאפס, פעילי הקונגרס של ארגונים יהודיים חילוניים, מקס רוזנפלד והרשל הרטמן, באואר עצמו, עורך עמית זאב כ"ץ מספר רב של אינטלקטואלים ישראלים, כולל עמוס עוז וא.ב. יהושע.

הנחת יסוד: ראיית היהדות כתרבות

בתחילת כל קטע נמצאת ביוגרפיה קצרה שמדריכה את הקורא במיומנות להבנת הזמן ואורח החיים של ההוגה המצוטט ומהות האידיאות שלו. היה מועיל אילו צויין גם תאריך לכל קטע. עוצמתו הגדולה ביותר של הספר היא במבנה שלו. 'פתח הדבר' של שרווין ויין, מייסד האגודה ליהדות הומניסטית, מסכם בקצרה את הנחות היסוד של התנועה, הרואה את היהדות כתרבות; דוחה את העל טבעי; מחייבת רב גונית בחיים היהודיים; ושוללת את קדושתם של הטקסטים הבסיסיים של הדת היהודית - תנ"ך, תלמוד, סידור. ויין מציג

את עמדתו בבחירות וללא התחמקות: רוב הספרות היהודית שנכתבה לפני תקופת ההשכלה לא מתאים כחומר קריאה המקנה השראה והדרכה ליהודים חילוניים הומניסטיים. לכן, סבור ויין, עלינו ליצור ספרות משלנו. המבוא הארוך של באואר הוא חיוני בזה שהוא מרחיב את הנקודות עליהן כתב ויין. הוא בוחן את השרשים הספציפיים של התנועה היהודית חילונית הומניסטית ומסכם את הרעיונות העיקריים של רבים מההוגים שבספר.

שורשי ההומניזם החילוני

אחד הנושאים העיקריים של באואר הוא הפלורליזם היהודי. על אף שהיהדות הרבנית מגדירה את עצמה כיהדות בלעדית, העם היהודי התקיים כ-1000 שנה ללא התורה ויותר מ-1500 שנה ללא התלמוד. בזמן העתיק היו נביאים רבים, אולם הממסד הדתי שערך את התנ"ך לא כלל את הקולות של אלה שנחשבו "כוזבים". סביב ראשית המאה הראשונה לספירה הופיעו האבות המייסדים של היהדות הרבנית - תוך מאבק עם הצדוקים והאיסיים. יהדות הלניסטית גרסה פרספקטיבה אחרת, אך כמעט כל כתביה נאסרו. מהמאה ה-10 לחמו

מהותי לפיתוח גישה חילונית". בקטיגוריה זו נכללים תיאודור הרצל, דוד בן גוריון, מרדכי קפלן, אלברט אינשטיין, י.ל. פרץ ושלוש עליכם, בין האחרים, כולל המדור "סוללי דרך" בעצם את המייסדים שלנו. בנוסף לשלישיה הידועה היטב של שמעון דובנוב, חיים זיטלבוסקי ואחד העם, הקטיגוריה הזאת מציגה מגוון רחב של הוגים, כולל משוררים עבריים כגון: חיים נחמן ביאליק, שאול טשרניחובסקי, מרי סירקין, ורחל (בלשטיין), הוגים ציוניים: א.ד. גורדון, בר בורוכוב, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי ויוסף חיים ברנר; פסיכולוגים: זיגמונד פרויד, אריך פרום ואברהם מסלו; תיאורטיקאי של פלורליזם תרבותי הוראס קאלאן, פילוסופית פוליטית חנה ארנדט, וכן המרקסיסט יצחק דויטשר. לבסוף, המדור "מעצבי היהדות החילונית", כולל מנהיגים בני זמננו לפי הגדרתו של באואר; שאול גודמן, רבנים חילוניים שרווין ויין ודניאל פרידמן, עורך "גיואיש קארנטס"

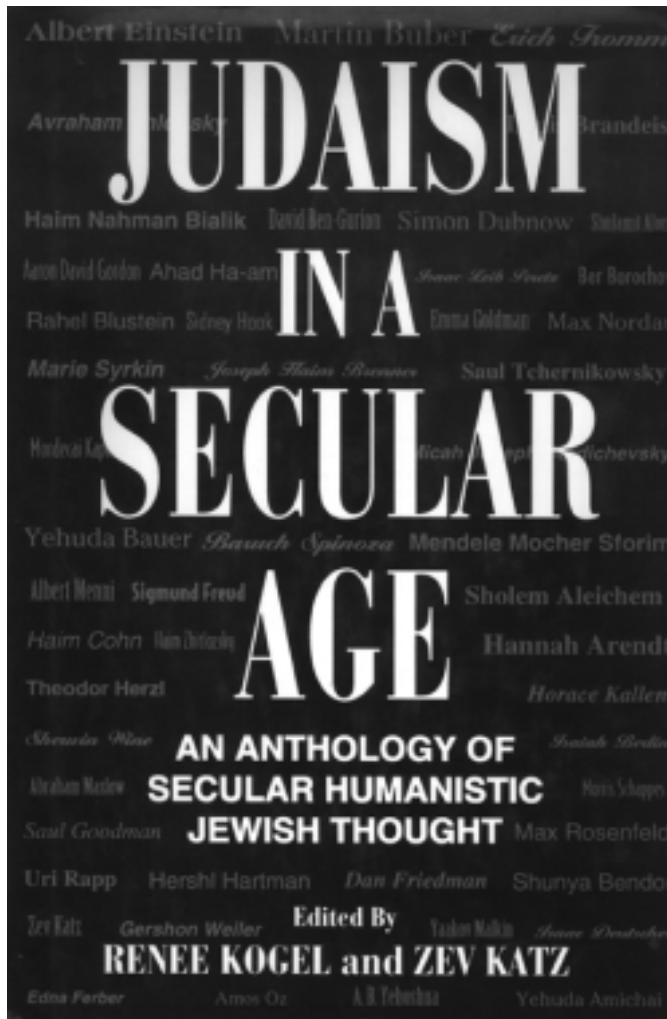
"יהדות בעידן חילוני - אנתולוגיה של מחשבה יהודית חילונית הומניסטית", נערך ע"י ראה קוגל וזאב כ"ץ, בהוצאת 'כתב', המכון הבינלאומי ליהדות הומניסטית חילונית ומילאן פרס (ניו יורק, 1996).

אין מחסור בספרים על מחשבה יהודית בספריה כלשהיא. אפשר גם למצוא בהם מובאות מזדמנות מכתביו של יהודי חילוני, אולם אין למצוא אסופה כוללת של כתבים מפרספקטיבה יהודית חילונית הומניסטית. אין למצוא עד שהמכון ליהדות הומניסטית חילונית בשיתוף עם כתב' ומילאן פרס (דטרויט, מישגן) החליטו להוציא ספר זה. היו נסיונות קודמים. בספר "אמונתו של יהודי חילוני" ("כתב" 1976) יש מבוא מצויין שנכתב ע"י עורכו, שאול גודמן. אולם אסופה זו הופיעה בטרם הקמתה של התנועה ליהדות הומניסטית חילונית בזמננו. "להבנת היהדות ההומניסטית חילונית" (קופינונט

סקולאר פרס, 1990), כרך צנום, בעריכתה של יהודית סיד, שירת את התנועה ליהדות חילונית טוב למדי במשך שנים אחדות, אולם אין הספר טוען להיות שלם. ספרו של שרווין ויין "יהדות ללא אלוהים" ושל אברהם ארנולד "יהדות - מיתוס, היסטוריה ומנהגים - מדת לחילוניות" הם ספרים מצויינים. אולם אין הם "יהדות בעידן חילוני" שואף לתת ביטוי מקיף של אידיאות יהודיות הומניסטיות חילוניות. אנו נדון כאן במידת ההצלחה של הספר.

חלוצי תפיסת העולם החילונית

קשה לשפוט על בסיס הקטעים המיוחדים של 51 הפילוסופים המשוררים, הסופרים והאישים הפוליטיים הכלולים באנתולוגיה, אולם קל לשבח את המיתודה של ארגון החומר. במקום סידור כרונולוגי לאלפי נושאים, חילקו העורכים את הקטעים לפי תרומתם לפיתוח המחשבה היהודית החילונית הומניסטית. ואכן המדור "נפשות קרובות", כפי שמסביר יהודה באואר, אינו כולל רק חילוניים מובהקים כי אם "חלוצים... שעבודתם מהווה רקע

שב"ש שטטל" (העיירה היהודית) אשר השמיעו מימרות דתיות בעוד שהם עושקים באכזריות את העניים. ברור שיש רצף במחשבה ההומניסטית שהניח יסוד לפריחתה באמצע המאה ה-19.

פירוש חילוני חדש של המסורת היהודית

שניים מהקטעים המעוררים מחשבה נלקחו מכתביהם של חנה ארנדט (1905-1975) ושל זאב כ"ץ. (נולד ב-1924). ארנדט היתה אינטלקטואלית גרמנית יהודית מבריקה, שהיגרה לארה"ב כדי להימלט מהיטלר. היא גרמה לסערת רוחות בקרב הקהילה היהודית עם פירסום ספרה "איכמן בירושלים" בו הטילה ספק בזכותה של מדינת ישראל לשפוט את איכמן בבית משפט ישראלי במקום אירופי. היא גם האשימה את ההנהגה היהודית באירופה בעת מלחמת העולם השנייה בשיתוף פעולה בהשמדת עצמם. קטע מתוך הספר הזה מופיע באנתולוגיה. היא היתה גם תומכת בולטת בקיום מדינה זו לאומית בארץ ישראל. שתקנה זכויות שוות לאזרחיה היהודים והערבים. ארנדט היתה מנודה מהחברה הלא יהודית באירופה לפני מלחמת העולם השנייה וגם מהחברה היהודית. ברם, היא התעסקה באורח חיוני בטובתן. עבודותיה בתורת המדינה והזיורו בפני האיום שבטוטליטריות. דבריה על המשכיות יהודית, הכלולים באנתולוגיה, מדגישים את הצורך ביצירת "אווירה תרבותית" יהודית שתהדק את הקשרים בין האינטלקטואלים היהודיים לבין עמם. כדי להשיג זאת, היא קראה לפירוש מחדש של המסורת היהודית מתוך

מה שמשותף לנו הוא חזון היהדות שתציג את האדם כעומד במרכז, הנזקק לחברה דימוקרטית כדי להתקיים.

הנתון של באואר הוא משכנע, אך הוא נראה כנעדר מימד סוציאלי. זועזעתי על ידי אמירתו כי "חילוניים... עושים כמיטב יכולתם כדי לבנות חברה טובה במקצת מהקיימות". אין זה מספיק בעולם הזקוק להרבה יותר מאשר תיקון מזערי. התנועה החילונית היהודית צריכה להיות הראשונה בין אלו הפועלות "תיקון עולם".

איני מקבל את קביעתו של באואר כי לא היו הוגים יהודים הומניסטים בתקופה שבין שפינוזה במאה ה-17 והמשכילים באמצע המאה ה-19. היה דור קודם של משכילים ראויים לאיזכור, כגון זלקינד הורביץ (1740-1812) יהודי פולני אתאיסט שהיגר לצרפת, ולחם למען המהפכה וניהל מסע למען מתן זכויות שוות ליהודי צרפת. ב-1786 הוא כתב חיבור "להגנת יהודי פולין" בו הוא טען כי היהדות הרבנית היא מכשול לאמנציפציה מלאה. שלמה מימון (1745-1800) מחסידיו של משה מנדלסון, היה הוגה דעות חפשי שביקר את היהדות הרבנית כבלתי רציונלית. הוא נרדף על ידי הממסד היהודי הדתי ככופר. המיזכר שלו מתאר בצבעים עזים את המנהגים היהודיים בימיו ומסביר מדוע הוא דחה את הדוקטרינה היהודית הדתית. יש גם הומניסט יהודי העולה מתוך המסורת העממית. הרשל אוסטרופולר (1770-1810) היה מקבץ נדבות מקצועי שההומור והסרקאזם שלו היו נושאים לאגדות. את חיצי שילח בטיפוסי העשירים הצבועים

הרמבי"ם עצמו יהודים אחרים שהיה להם פירוש ליברלי יותר של היהדות. במאות ה-17 וה-18, זועזעו תנועות משיחיות וחסידיות את היסודות של היהדות הרבנית. קיימת איפוא עדות ברורה לכך שיש "ייחוס" איתן לרב-גוניות ביהדות.

באואר מדגיש כי יהודים חילוניים הומניסטיים חייבים ליצור קשר עם הזרמים ההומניסטיים שבמסורת היהודית מבלי לטשטש את הזהות החילונית שלהם. הלל, למשל, סיכם את כל התורה באימרה: "מה ששנוא עליך אל תעשה לאחרים". לדעתו, אין זה מדויק מאחר שהתורה מתעסקת הרבה יותר בעניינים אחרים, במיוחד עם האיום של דתות אחרות. אולם, כפי שבאואר מציין, הלל ביטא עקרון שהוא יקר ליהודים הומניסטים חילוניים. להומניזם חילוני שרשים בהומניזם דתי. אי לכך, אל לנו לשרוף את הגשרים לעבר הדתי שלנו.

החילונית ככוח חוסם

באואר מגלה כיצד החילונית נעשתה כוח חוסם בקרב היהודים האשכנזים בעקבות הופעתה של ההשכלה. הוא טוען כי כל נסיון להגביל את העם היהודי לאלה שמאמינים באלוהי התנ"ך, ביעילות של תפילות ובביסוס האלוהי של המשפט העברי - נסיון כזה יצמצם אותנו לגבולות של כת דתית. יהודים הומניסטים חילוניים והוא הגורם לזה שהיהודים הם עם כוללני. הערכה זו לרב גוניות בחיים היהודיים חלה גם על תנועתנו אנו, בה מכבדים את חילוקי הדעות בין האידישיסטים לבין התומכים בעברית, בין הציונים לבין "הגלותיים".

זאב כץ

הבעיות והדילמות בהכנת האנתולוגיה

מראשית קיומה של האגודה הישראלית ליהדות הומניסטית חילונית ושל הפדרציה הבינלאומית ליהדות הומניסטית (הכוללת ארגונים בארה"ב, קנדה, צרפת, ארגנטינה, אוסטרליה ועוד) היה ברור כי פירסום סיפורת כזו היא אחת המטרות העיקריות לעתיד.

היו מספר קונצפציות לגבי מהותה ותוכנה של האנתולוגיה. גישה אחת ראתה בספר מעין "תנ"ך הומניסטי חילוני", תורת היהדות החדשה. שתכלול קטעים מכתביהם של הוגים חילוניים גרידא וכן תעודות יסוד אחרות של התנועה. דעה אחרת הציעה מבנה שילכל את ההרכב הרחב ביותר של הוגים יהודיים בזמן המודרני. בדרך זו יציג הספר את השתלשלות הרעיונות שבסופו של דבר עיצבו את המחשבה ההומניסטית ביהדות. רק החלק האחרון יכלול את האישים של התנועה בלבד. לפי הקונצפציה הראשונה לא היה מקום לכתוב שהוא תיאוסט בצורה כלשהי - לא לשפינוזה, לא למנדלסון, לא לבובר או בן גוריון וכו'. לפי הקונצפציה הרחבה, ראוי היה הספר לכלול הוגים

עוסקים הוגים יהודיים בעיצוב מחשבה חילונית הומניסטית. היצירה הזאת נמשכת ומתפתחת ללא הפסקה גם כיום. בקרב החילוניים ההוגים נמצאים מגדולי אנשי הרוח היהודיים של זמננו: סר ישעיהו ברלין, מי שהיה נשיא האקדמיה הבריטית למדעים, היסטוריון של אידיאות ופילוסוף בעל שם עולמי; חיים כהן, לשעבר משנה לנשיא בית המשפט העליון, מגדולי המשפטנים בישראל; אלבר ממי, סופר יהודי-צרפתי שמוצאו מתוניס; יהודה באואר, מגדולי מחוקרי השואה, וכו'. ובין ההוגים שהיו סוללי דרך ליהדות חילונית היו אישים כגון שפינוזה, אחד העם, דובנוב, בובר, ביאליק, בן גוריון ועוד.

כתביהם של מספר רב של אנשי רוח בישראל ובעם היהודי כיום תורמים לפיתוח אוצר הרעיונות של היהדות ההומניסטית, ביניהם עמוס עוז, א.ב. יהושע, יהודה עמיחי ועוד. אף על פי כן הספרות הענפה הזאת לא ידועה, לא רק לציבור הרחב, אלא תכופות אף לא למשכילים ביותר שבו. קיים צורך דחוף להירתם למשימה של איסוף הספרות הזאת ופירסומה.

שום תנועה רצינית לא יכולה להתקיים ללא ספרי יסוד, ללא 'ארון ספרים' שלה. קביעה זאת נכונה במיוחד לגבי תנועה הכרוכה ביהדות, שהיא - מאז שלהי תקופת הבית הראשון - בנויה כולה על טקסטים. היהדות היא כידוע 'דת הספר'. התנועה ליהדות הומניסטית חילונית, רוב חבריה הם אנשי ספר והשכלה. כך בישראל, כך בארצות התפוצה היהודית בה קיימות קבוצות של התנועה. תנועה כגון זאת ודאי זקוקה לספרות כיסוד לקיומה והתפתחותה.

הדבר נובע גם מסיבה אחרת: מצד אחד הדתיים מעלים את הטיעון על העגלה המלאה (יתורה ומצוות) שלהם, בהשוואה ליעגלה הריקה; של החילוניים. מאידך, דוברים חילוניים מעלים בתמימותם את הקריאה: "צריך לנסח אידיאולוגיה חילונית יהודית". כאילו עלינו להתחיל מאפס, מהתחלה. תכופות, הבורות חוגגת משני צידי המתנס - לאלה גם לאלה אין מושג על כך שהיעגלה החילונית מלאה מאוד, הרבה מעבר לזו של דתיים. מעטים בלבד מודעים לכך שמה מאות שנים

את זו שפותחה ע"י פרופ. אליס ריבקיין, הגורסת תהליך היסטורי שלפיו שינו היהודים את צורת הקיום שלהם בצמתים מכריעים בהיסטוריה כדי להתאימה לתנאים שהשתנו. כך, יהדות נבואית לבשה צורה של יהדות כוהנית בעקבות חורבן הבית הראשון; היהדות הכוהנית הוחלפה ע"י יהדות רבנית בתגובה לחורבן הבית השני; ובמאה ה-19 עלתה היהדות הרפורמית בתגובה למודרניזציה ולאמנציפציה.

מה אם כן הוא הצעד הבא? כ"ץ סבור כי העידן הפוסט-תעשייתי (אני הייתי אומר: שלאחר השואה) זקוק ל"זינוק קוואנטום חדש... מעבר לכל הידוע עד כה ביהדות" כלומר ליהדות הומניסטית חילונית. עלינו לעשות כדי שכן יהיה.

מה שחסר

אם יש בעיה באנתולוגיה, היא במה שהושמט ממנה ולא במה שכלול בה. יש נציגות יתר של הציונות-הבראיתיים ונציגות מועטה של אידישיסטים ו"תפוצתיים". אפשר להציג טיעון מבוסס כי אמנם קיים חוסר איזון מעין זה. במשך המחצית הראשונה של המאה ה-20. תנועת העבודה היהודית "בונד" והמכון האידישאי למחקר יהודי ("ייוו") פעלו יחד בוילנה ועשו עבודה אקדמאית ראויה שעוצבה מפרספקטיבה יהודית חילונית. מאקס וויטרייך, אחד המייסדים של "ייוו" היה גם סופר דגול, בלשן ומבקר ספרותי. ולדימיר מדאדס, אסתר פרומקין ויחיאל ישעיה טרונק היו בין ההוגים הבולטים, ואברהם סוצקבר היה המשורר הגדול שלהם. אך דבר מכתביהם אינו מופיע באנתולוגיה.

יש באנתולוגיה מחסור בסופרי אידיש. חסר איציק מנגר, (1901-1969) משורר מפורסם שעבד את סיפורי התנ"ך מתוך גישה חילונית-סאטירית. אין חיים בראדה, שסיפורו הקצר "הריב שלי עם הרשל ראסניך", שצולם לא מזמן לסרט, מהווה הגנה נלהבת על דעות חילוניות מתוך קונפליקט גלוי עם האורתודוקסיה. סופרי אידיש סובייטיים אינם זוכים למקום כלל. כך גם לגבי משוררי הלייבור האמריקאי - וינצ'בסקי, רוזנפלד ואדלשטדט, או סופרי אידיש אמריקאים כגון אברם רייזין, דוד אופטושו ושמואל ניגר, כתביהם של מוסיס אולגין, פאול נוביק ואיציה גולדברג היו מוסיפים לכרך. כן חסרות תרומות בעלות ערך של יהודים חילוניים הומניסטים שכתבו בשפה האנגלית: פליקס אדלר, מייסד ה"חברה לתרבות מוסר", ההיסטוריון והפובליציסט אירווינג האו, העורך אברהם כהאן. הסופרים בראד מלמוד, הווארד פאסט, גרייס פיילי ופיליפ רוט. קטעים מכתביהם היו מעשירים את האנתולוגיה.

יהודה באואר טוען כי "אנו מגישים את האנתולוגיה הזאת לא כמילה אחרונה, כי אם כנסיון ראשון להצהיר על כך מי אנחנו, מאין אנו באים והיכן אנו עומדים - כדי לדעת טוב יותר לאן אנו הולכים". כמייצגת של אופני התמודדות עם סוגיות אלה האנתולוגיה היא הצלחה גדולה. אולי ביום מהימים נזכה גם לכרך שני.

באנתולוגיה) מנהיג הציונות התרבותית, וגם זאב זיבוטינסקי (שאינו כלול) מייסד התנועה הרזיוניסטית הציונית ימנית. הם סברו כי היהודים הצליחו לשרוד בגולה על ידי היצמדות לבדלנות קפדנית עד שנתאפשרה שובם לציון. דומה שכ"ץ מוצא ערך מסוים בתורה זו, אך אני סבור כי תיאוריה זו גנומה. שהרי, כפי שכ"ץ מציין, מספרם של היהודים בעולם הצטמצם באורח דרמטי מהשיא שבאימפריה הרומית ועד למאה ה-17. ספק אם יש בכך עדות ל"ירצון להישרדות". הייתי מוסיף כי היו תקופות שונות בהיסטוריה היהודית שבהן היהודים השתתפו בתרבות הכללית (העידן ההלניסטי, תור הזהב בספרד, הרינסאנס באיטליה, ההשכלה) - וזאת מבלי לאבד את זהותם. היהודים היו עם עולם זה אלפי שנים, שורדים ואף משגשים בקרב אומות העולם, עם ובלי מדינה יהודית.

היה זה שמעון דובנוב, ההיסטוריון הרוסי יהודי הגדול, שפיתח את התיאוריה שהיהודים שרדו על ידי יצירת מרכזים אוטונומיים בהם התרבות היהודית יכלה להתפתח שעה שהמרכזים הישנים נהרסו. יש התייחסות לתיאוריה זו בקטע של דובנוב בספר. ואכן, בזה אחר זה התפתחו מרכזים גדולים של התרבות היהודית בבבל (במאות ה-4 עד ה-10), בספרד (במאות ה-11 עד ה-15), בפולין (במאות ה-13 עד ה-19) וכן בישראל ובארצה"ב במאה ה-20. בהתאם למתכונת זאת, ימשיכו היהודים להתקיים בין אומות העולם כל עוד הם בונים מוסדות תרבות וחינוך איתנים.

כ"ץ מתרשם מתיאוריה זאת, אולם הוא מעדיף עליה

הרבנים בקראים ששללו את סמכות התלמוד. הרמב"ם נחשב לפילוסוף הגדול ביותר במסורת הרבנית, אולם "מורה הנבוכים" שלו נידון לשריפה ע"י מבקריו השמרנים במאה ה-13. באואר יכול היה להוסיף שבהיותו מנהיג הקהילה היהודית במצרים רדף פרספקטיבה חילונית. כן יש צורך להכיר בתפקיד החיוני אותה מילאה ספרות האידיש ביצירת תרבות יהודית חילונית ויצירת פרום פומבי לביטויים של אינטלקטואלים יהודים חילוניים. הצעות אלה נשארות משימות מפתח גם כיום.

כל היצירות הגדולות ביהדות מאז ההשכלה - הן חילוניות

זאב כ"ץ, עורך עמית של האנתולוגיה ואחד המייסדים של האגודה הישראלית ליהדות הומניסטית חילונית, נוהה אחר סוד השרידות היהודית. האם זו הדת, ה"ירצון לשרוד" המיסטי, יצירת מרכזים לאומיים אוטונומיים בזה אחר זה, או יכולת ההתאמה לתנאים חדשים? ללא ספק, הדת מילאה תפקיד מסויים. אולם כ"ץ טוען כי "לא הדת היהודית שמרה על העם היהודי, כי אם העם היהודי הבין כי הישרדותו הלאומית תלויה בקבלת הצורה של כת דתית". אולם, מאז ההשכלה, כל היצירות הגדולות היהודיות היו חילוניות בעיקרן - הספרות המודרנית באידיש ובעברית, הבונדיזם והציונות. הישרדותם של היהודים, כעם המעורה בתרבות העולם, שחי בחברות דימוקרטיות פתוחות - אינו יכול להיות תלוי בדת בלבד. את תורת ה"ירצון לשרוד" גרסו גם אחד העם (כלול

רובם חיו בעבר, במאה הקודמת או במחצית הראשונה של המאה ה-20. בחלק השלישי הובאו קטעים מאת אישים שכתבו בעשורים האחרונים, רובם אנשי התנועה ליהדות חילונית.

לא היה קל לסדר את 51 המשתתפים במדורים השונים. שפינוזה נראה לנו אישיות העומדת בזכות עצמה, שאי אפשר לכלול באף אחד מהחלקים; הוא מופיע בראשית הספר במדור משלו - 'המבשר'. כתוצאה מהמבנה הזה לא נשמר הסדר הכרונולוגי: דוד בן גוריון מופיע לפני אחד העם, מאקס נורדאו אחרי איינשטיין, וכו'. אולם דבר זה נעשה בכוונה תחילה כדי לארגן את החומר בהתאם למשימה מרכזית של האנתולוגיה-התפתחות הרעיונות. קושי מיוחד היה לבחור קטע אחד או שניים שיבטא את עיקרי תפיסתו של הכותב. הדילמה היתה כיצד לבחור מכתביהם הרבים של דובנוב או עמוס עוז, מנדלה או ישעיהו בלין את העמודים הספורים שייצגו את רעיונותיהם בצורה הנאותה ביותר? האנתולוגיה היא רק התחלה לאותו ארון ספרים ליהדות חילונית והומניסטית שהכנתו מהווה צורך חיוני לעם היהודי המודרני.

אורתודוקסיים ליבראליים או קטעים מספרות חסידית, שביטאו רעיונות הומניסטיים. בעקבות דיונים נתקבלה דרך האמצע: מנדלסון, ופרקים אורתודוקסיים ליבראליים לא נכללו. שפינוזה, בובר, בן גוריון וכו', כן נכללו אך לא בקטעים התיאורטיים המובהקים שלהם. נעשה מאמץ מיוחד להכניס מכתביהן של נשים ושל אידישיסטים.

"גם לדתיים ולחילונים אין מושג על-כך שהעגלה החילונית מלאה מאוד; הרבה מעבר לזו של הדתיים"

בעיה אחרת היתה כרוכה בסיווג הנכון של האישים השונים בצורה שייצגו נכונה את התפתחות המחשבה החילונית ההומניסטית. בסופו של דבר סודר כל החומר תחת הכותרות: 'נפשות קרובות', 'סוללי דרך' ו'מעצבי יהדות חילונית'. החלק הראשון אמור היה לכלול אישים שלא היו חילוניים אך גם לא יהודים אורתודוקסיים, שרעיונותיהם היוו מסד ליהדות ההומניסטית. 'סוללי דרך' היו הוגים שחיו בעבר ותרמו באורח מודע למחשבה חילונית יהודית.